

Кафедра історії та методики навчання

М.Б. Боднар
2020 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Археологія

рівень вищої освіти перший (бакалаврський)

галузь знань 01 Освіта / Педагогіка

спеціальність 014 Середня освіта (Історія)

освітньо-професійна програма Середня освіта (Історія)

Робоча програма з навчальної дисципліни «Археологія» для студентів спеціальності 014 Середня освіта (Історія)

Розробник: Скакальська І.Б., д. і. н., доцент

Робоча програма затверджена на засіданні кафедри

Протокол № 1 від. “28” серпня 2020 р.

Завідувач кафедри Ірина Скакальська

1. Вступ

Анотація.

Курс «Археологія» розділений на два змістових модулі, базується на проблемному принципі викладання навчального матеріалу й посідає важливе місце в загальній структурно-логічній схемі підготовки кваліфікованих істориків.

Ключові слова: археологія, археологічна культура, артефакти, речові знахідки, розкопки, кам'яний вік, трипільці, ранній залізний вік, кургани, античні міста-держави, амфори, козацькі старожитності, фортеці.

Згідно з освітньо-професійною програмою бакалавра у результаті вивчення освітнього компоненту «Археологія» здобувачі вищої освіти повинні оволодіти наступними компетентностями:

інтегральною: здатність розв'язувати в професійній педагогічній діяльності в галузі середньої освіти або в процесі навчання складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми, що передбачає застосування теорій та методів педагогічної науки і характеризується комплексністю та невизначеністю умов.

загальними:

ЗК 1. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.

ЗК 2. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.

ЗК 4. Здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово.

ЗК 5. Здатність використовувати інформаційні та комунікаційні технології.

ЗК 7. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.

ЗК 8. Здатність генерувати нові ідеї (креативність).

ЗК 9. Здатність оцінювати та забезпечувати якість виконуваних робіт.

ЗК 12. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та введення здорового способу життя.

фаховими:

ФК 4. Здатність критично усвідомлювати зв'язки між теперішніми подіями та минулими процесами.

ФК 5. Здатність та вміння використовувати надбання інших наук (українська ономастика, історія мистецтва, археологія, соціологія, філософія та ін.).

ФК 6. Здатність до аналізу і синтезу джерел з історії України та краєзнавчих досліджень для використання у практичній професійній діяльності.

ФК 10. Здатність вільно оперувати спеціальною термінологією.

ФК 15. Здатність використовувати знання для самостійного оволодіння новими знаннями, критичної оцінки набутого досвіду.

Програмні результати навчання:

ПРН 4. Розглядати суспільні явища у розвитку та в конкретно-історичних умовах певного часу; співставляти історичні події, явища з періодами (епохами), орієнтуватися в науковій періодизації історії.

ПРН 9. Користуватися науковою літературою, електронними довідковими виданнями, аналізувати матеріал академічних підручників та навчальних посібників.

ПРН 13. Використовувати комп'ютерні та Інтернет-ресурси і методи для переробки історичних або споріднених даних.

ПРН 17. Застосовувати знання української мови за професійним спрямуванням на практиці.

ПРН 19. Зрозуміло доносити власні висновки, знання та їх обґрунтування до осіб, які навчаються, користуючись основними поняттями та термінами професійно-орієнтованих дисциплін з обраної спеціальності.

ПРН 20. Виявляти готовність приймати рішення у складних і непередбачуваних умовах, що потребує застосування нових підходів та прогнозування майбутніх наслідків на основі отриманих професійних знань.

2. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 3	Галузь знань 01 освіта 014 Середня освіта (Історія) Освітньо-кваліфікаційний рівень: бакалавр		
Модулів – 2		Рік підготовки:	
Змістових модулів – 3		2-й	2-й
Індивідуальне науково-дослідне завдання		Семестр	
Загальна кількість годин - 90		I	I
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 2 самостійної роботи студента – 3,5		Лекції	
		16	4
		Семінарські	
		18	4
		Лабораторні	
	-		
	Самостійна робота		
56	82		
Індивідуальні завдання:			
Вид контролю: залік			

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної та індивідуальної роботи становить (%):

для денної форми навчання – 38% до 62 %

для заочної форми навчання – 8,9 % до 91 %

3. Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета курсу: окреслити особливості з археологічних епох, культур та найвизначніших археологічних пам'яток України в хронологічному порядку від палеоліту до пізнього середньовіччя включно при цьому включати їх в контекст світової історії.

Завдання.

Сформувати у студентів науковий підхід у вивченні старожитностей стародавньої історії. Подати класифікацію археологічних культур.

На основі історичних та археологічних матеріалів з'ясувати основні галузі і рівень розвитку господарської діяльності, суспільних відносин, духовної культури та історичної долі давнього населення України, а також розуміння природи, характеру історичної інформації, закладених у них, і шляхи отримання цієї інформації.

Розглянути археологічні культури давньої України в контексті світових процесів та взаємозв'язків.

Передумови для вивчення дисципліни: немає.

Міждисциплінарні зв'язки: проблематика курсу пов'язана з дисциплінами, як вступ до спеціальності (з елементами пропедевтичної практики), з основами наукових досліджень, історія України, історія стародавнього світу, історія середніх віків, спеціальні історичні дисципліни.

4. Програма навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1

Тема 1. Предмет та завдання археології як історичної науки. Основні етапи розвитку археології

Історичні джерела та археологія. Походження терміну «археологія». Предмет і завдання дисципліни.

Типи археологічних пам'яток. Стоянки, городища, могильники. Поняття про культурний шар. Археологічна культура. Археологічні скарби.

Становлення археологічної науки та видатні археологічні відкриття. Дослідження німецького археолога-аматора Генріха Шлімана. Розвиток Східної археології. Розетський камінь. Царські поховання Ура.

Археологічна періодизація. Методи в археологічних дослідженнях. Типологічний метод. Статистичний метод. Метод дендрохронології. Метод пилкового аналізу.

Польова археологія. Археологічні розвідки. Методика розкопок. Розкопки поселень. Розкопки фортифікаційних споруд. Польова фіксація та документація. Польова лабораторія. Реставрація пам'яток і знахідок. Охорона археологічних пам'яток.

Тема 2. Кам'яний вік

Ранній і середній палеоліт. Розвиток техніки обробки кременю. Льодовиковий період. Пізній палеоліт. Удосконалення знарядь праці. Поява релігійних вірувань та мистецтва.

Матеріальна культура та господарство мезоліту. Винаходи епохи. Поява нової форми суспільної організації – племені.

Загальна характеристика неоліту. Кераміка. Ткацтво. «Неолітична революція». Неолітичні культури України. Буго-дністровська культура. Культура лінійно-стрічкової кераміки. Сурська культура. Дніпро-донецька культура. Культура ямково-гребінцевої кераміки. Памятки образотворчого мистецтва неоліту.

Кам'яний вік Волині. Волинська неолітична культура.

Тема 3. Мідно-бронзовий вік. Трипільці

Перше знайомство людини з міддю. Добування та обробка міді способом холодного кування. Відкриття способу плавки міді. Перші мідні знаряддя при переважаючому використанні кам'яних і кістяних. Поява розписної кераміки.

Загальна характеристика мідного віку. Археологічна спадщина Кукутені-Трипілья: поселення, керамічне виробництво, господарство та культура. Моделі трипільських жител. Землянкові житла пізнього етапу.

Сусіди трипільців в Україні. Лендельська культура. Культура лінійчастого посуду. Культура кулястих амфор ін.

Загальна характеристика бронзового віку. Культури епохи бронзи. Історія досліджень. Бронзовий вік як історична епоха. Хронологія. Технологія бронзового лиття. Асортимент бронзових знарядь праці, побутових речей і прикрас. Особливості історичного розвитку в бронзовому віці. Скотарство – одне з найпоширеніших занять племен. Виділення пастуших племен із загальної маси населення – перший великий суспільний поділ праці. Перехід від осілого до напівкочового скотарства в умовах степів. Стан землеробства. Зростання обміну. Перехід від матріархату до патріархату. Поглиблення майнової й соціальної нерівності. Виникнення патріархального рабства. Нерівномірність розвитку в бронзовому віці на різних територіях.

Тема 4. Ранній залізний вік. Кіммерійці. Скіфи. Сармати.

Ранній залізний вік. Загальна характеристика раннього залізного віку. Хронологія та періодизація. Історія оволодіння виробництвом заліза. Технологія. Сиродутні горни. Ковальська справа. Древні центри видобутку заліза. Роль заліза у прогресивному розвитку виробничих сил, господарства. Розвиток землеробства. Поглиблення суспільного поділу праці.

Передскіфський період: пам'ятки фракійського гальштату Прикарпаття і Закарпаття; лужицька культура; пам'ятки лежницької групи; пам'ятки могилянської групи. Кіммерійці.

Скіфія. Кургани. Литий (Мельгуновський) курган. Курган Куль-Оба. Курган Товста Могила та ін. Війна скіфів з персами. Побут і культура скіфів. Мала Скіфія.

Сармати. Сарматські поховання. Сарматське мистецтво. Таври.

Тема 5. Античні держави Північного Причорномор'я

Вивчення античних пам'яток Півдня України. Причини грецької колонізації. Найважливіші грецькі держави Північного Причорномор'я. Історія античних держав за писемними джерелами. Соціальний лад. Мистецтво та побут. Ремесла. Археологічне вивчення Ольвії, Тіри, Ніконію, Херсонесу, Керкінітіди, міст Боспору (Пантікапей, Мірмекій, Тірітака, Німфей, Феодосія, Кіммерік, Кітей та ін.).

Змістовий модуль 2

Тема 6. Ранні слов'яни

Основні закономірності історичного розвитку слов'ян. Географічні умови і загальноісторичні особливості їх розвитку. Періодизація древньої історії слов'ян. Проблема етногенезу слов'ян. Загальні уявлення про етногенез. Використання різних джерел для дослідження цієї проблеми.

Історичні (писемні) джерела. Дані про слов'ян. (венети, анти та склавени) у творах Йордана та Прокопія Кесарійського (IV ст.).

Археологічні культури слов'ян у Південно-Східній Європі. Культурна єдність слов'ян цього періоду. Зарубинецька культура. Пшеворська культура. Латенська культура. Черняхівська культура.

Корчацько-празька культура. Ареал пам'яток. Поселення. Їх розміщення і характер. Зимнівське городище. Житлово-господарські комплекси. Землеробство, скотарство, ремесло. Поховальний обряд. Керамічний комплекс. Питання походження культури. Датування пам'яток.

Пеньківська культура. Територія. Топографія поселень та їх характер. Житла і господарські будівлі. Землеробство, скотарство, ремесло. Типи посуду. Скарби. Суспільний лад. Могильники. Духовна культура. Етнічна належність культури. Анти.

Колочинська культура. Поселення. Колочинське городище. Характер жител. Господарські будівлі. Керамічний посуд. Заняття населення. Поховальний обряд. Генетичний субстрат колочинської культури та її етнічна належність.

Ранньосередньовічні східні слов'яни V-VII ст. Східнослов'янські культури в Україні: Луки-райковецької, волинцева, роменська.

Тема 7. Археологічні пам'ятки Русі

Давньоруські городища і селища. Топографія і характер селищ. Житла та господарські споруди. Господарське заняття сільського населення в світлі археології. Топографія поселень та їх характер. Житла і господарські будівлі. Землеробство, скотарство, ремесло. Типи посуду. Скарби. Суспільний лад. Могильники. Духовна культура.

Поховальні пам'ятки Русі IX-XIV ст. Підкурганні поховання: кремаційні (тілоспальні); інгумаційні (тілопокладні). Грунтові (плоскі) поховання. Еволюція поховального обряду.

Археологічне вивчення давньоруських міст. Київ. Переяслав. Вишгород. Родень. Чернігів. Новгород-Сіверський. Любеч. Путивль. Міста Галицько-Волинського князівства.

Середньовічна археологія півдня України. Характеристика регіону. Етнічна і племенна належність населення. Салтівська (салтівсько-мояцька) культура.

Загальна характеристика матеріальної культури княжої доби.

Тема 8. Археологічні пам'ятки козацьких часів

Питання витоків українського козацтва. Територія поширення козацьких старожитностей. Хронологія. Дослідження пам'яток Запорізької Січі: Хортицька, Томаківська, Базавлуцька, Микитинська, Чортомлицька, Покровська, Кам'янська і Олешківська. Їх характеристика. Паланки: Бугогардівська, Інгульська, Козацька та ін. Козацькі зимівники. Оборонні замки-фортеці Правобережжя і Лівобережжя України. Військова справа. Козацькі судна. Економіка і побут козаків. Видатна роль запорізького козацтва в історії України. Археологічне краєзнавство.

5. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Обсяг у годинах											
	денна форма						заочна форма					
	усього	у тому числі					усього	у тому числі				
		л	сем.	пз	лаб.	с.р		л	сем.	пз	лаб.	с.р
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>	<i>11</i>	<i>12</i>	<i>13</i>
Змістовий модуль 1												
Тема 1. Предмет і завдання археології як історичної науки.	8	2	2			4	12	2				10
Тема 2. Кам'яний вік	10	2	2			6	10					10
Тема 3. Мідно-бронзовий вік. Трипільці	10	2	2			6	10					10
Тема 4. Ранній залізний вік. Кіммерійці. Скіфи. Сармати	10	2	2			6	12	2				10
Тема 5. Античні держави Північного Причорномор'я	8	2	2			4	10					10
Разом за змістовим модулем 1	46	10	10			26	54	4				50
Змістовий модуль 2												
Тема 6 Ранні слов'яни	10	2	2			6	14		2			12
Тема 7. Археологічні пам'ятки Русі	12	2	2			8	12		2			10
Тема 8. Археологічні пам'ятки козацьких часів	10	2	4			4	10					10
ІНДЗ	10					10						
Разом за змістовим модулем 2	42	6	8			26	36		4			32
Залік	2											
Усього годин	90	16	18			56	90	4	4			82

6. Теми семінарських, практичних занять та лабораторних робіт та критерії оцінювання навчальних досягнень

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Предмет та завдання курсу	2
2	Населення України в добу палеоліту, мезоліту та неоліту	2
3	Мідно-бронзовий вік. Трипільці	2
4	Ранній залізний вік. Кіммерійці. Скіфи. Сармати	2
5	Античні держави Північного Причорномор'я	2
6	Ранні слов'яни	2
7	Археологічні пам'ятки Русі	2
8	Археологічні пам'ятки козацьких часів	2

7. Завдання для самостійної роботи та критерії оцінювання навчальних досягнень

№ з/п	Завдання	години
1	Зробіть замальовки крем'яних знарядь праці: чопер, гарпун, нуклеус.	4
2	Підготуйте тематичну екскурсію-прогулянку по античній Ольвії чи Херсонесі.	4
3	Підготуйте невелике повідомлення з презентацією про катакомбну культуру.	2
4	Знайомство із кресленнями та планами курганів. Опис.	2
5	Зробіть опис. Житла і господарські будівлі часів Русі.	2
6	Підготуйте повідомлення про кераміку у святково-обрядовій практиці населення Лівобережної України. (Сватковський С. О. Кераміка у святково-обрядовій практиці населення Лівобережної України // Зб. наукових праць. Серія «Історія та географія» / Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2004. Вип.16. С.38-44)	4

Тематика самостійної роботи

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Археологічні скарби.	2
2	Карта археологічних культур мідно-кам'яного віку.	2
3	Неолітичні культури України.	2
4	Археологія як окрема історична наука.	2
5.	Пам'ятки трипільської культури Волині.	2
6.	Лужицька культура.	2
7.	Культура та мистецтво античних міст-держав Північного Причорномор'я.	2
8.	Історичні (писемні) джерела. Дані про слов'ян. (венети, анти та склавени) у творах Йордана та Прокопія Кесарійського (IV ст.).	2
9.	Середньовічний Крим.	2

10.	Історія та археологія України як складова європейської історії	2
-----	--	---

8. Індивідуальні навчально-дослідні завдання та критерії їх оцінювання

1. Дослідження німецького археолога-аматора Генріха Шлімана.
2. Техніка спорудження штучного житла в епоху палеоліту.
3. Стоянки первісної людини.
4. Зародження мистецтва в епоху пізнього палеоліту.
5. Неолітичні культури України.
6. Культури раннього залізного віку Волині.
7. Знахідки зі скіфських курганів.
8. Культура грецьких колоній Північного Причорномор'я.
9. Язичництво східних слов'ян і Русі.
10. Поселення та поховальні пам'ятки східних слов'ян у IX-XIII ст.
11. Озброєння доби Русі.
12. Старожитності доби Русі.
13. Оборонні замки-фортеці XV-XVII ст.
14. Предмети козацького озброєння.
15. Знаряддя праці козаків.
16. Кременеччина у кам'яну добу.
17. Дослідження курганів.
18. Археологічне краєзнавство.

Очікується, що роботи студентів будуть їх оригінальними дослідженнями чи міркуваннями.

Оцінювання ІНДЗ здійснюється за такими критеріями: самостійність та оригінальність дослідження, виконання поставлених автором завдань, здатність здійснювати узагальнення на основі опрацювання теоретичного матеріалу та відсутність помилок при оформленні цитування й посилань на джерела. Наявність власних висновків.

Критерії оцінювання ІНДЗ

Бали	Критерії оцінювання включають наступні вимоги:
14	<ul style="list-style-type: none"> - зміст викладеного матеріалу повністю відповідає темі і формі подачі, згідно вимог; - за глибиною і повнотою тема повністю розкрита; - студент в роботі дотримався термінологічної чіткості; - не порушена логіка викладу теоретичного матеріалу; - студент у роботі продемонстрував власний погляд на досліджувану проблему; - студент проявив навички самостійної роботи з науковою літературою, джерелами та передовим педагогічним досвідом; - робота має творчий характер; - робота має методичний характер; - студент у роботі зробив висновки та подав практичні рекомендації; - мова викладу грамотна, літературна; - у випадку усного захисту, студент демонструє уміння акцентувати увагу на головному у темі дослідження, виступає коротко, та обґрунтовано.
11-13	<ul style="list-style-type: none"> - дотримано всіх попередніх вимог, проте є незначні огріхи стилістичного характеру та недоліки у методичній складовій роботи; - робота зберігає творчий та прикладний характер.
8-10	<ul style="list-style-type: none"> - студент дотримався усіх необхідних вимог до написання ІНДЗ, робота виконана в цілому правильно, проте: - тема розкрита частково;

	- при висвітленні окремих аспектів проблеми відсутні посилання на передовий педагогічний досвід з предмету; - у роботі відсутні висновки та практичні рекомендації.
5-7	- при написанні роботи студент послідовно виклав матеріал, але не використав передового педагогічного досвіду та методичної літератури; - робота не містить ґрунтовних висновків; - можуть бути незначні огріхи в оформленні ІНДЗ чи списку використаної літератури.
2-4	- студент виклав навчальний матеріал згідно теми ІНДЗ, проте вона розкрита не повно, не використано належної кількості спеціальної літератури; - робота не містить узагальнень; - робота позбавлена оригінальності та елементів творчості; - при написанні роботи студент допустив помилки дидактичного чи методичного характеру.
1	- зміст викладено матеріалу поверхово розкриває основні положення теми; - у роботі суттєві стилістичні помилки, порушена логіка викладу окремих аспектів проблеми; - використано лише окремі літературні джерела, що не розкривають суті досліджуваної проблеми; - не зроблено необхідних висновків та узагальнень.

9. Методи навчання

Лекції із застосуванням проблемних запитань, дискусій та рольових ігор. Метод сторітеллінгу.

Робота з картографічним матеріалом з метою вивчення археологічної ситуації району.

Заняття в музеях та лабораторіях наукових установ, перегляд слайдів, зустрічі з археологами.

Походи і поїздки-екскурсії до фортець, вивчення матеріальної культури козацьких часів, виконання наукових завдань з вивчення цих пам'яток.

10. Методи контролю

1. Усне опитування.
2. Перевірка самостійної роботи.
3. Колоквіум.
4. Бесіда-опитування.
5. Підсумковий контроль (підсумковий модуль).

Питання контролю знань

Питання для письмової роботи з підсумкового модульного контролю (до I модуля)

1. Предмет і об'єкт археології.
2. Археологічні джерела.
3. Категорія «археологічна культура». Археологічна періодизація.
4. Зародження археологічної науки в Україні.
5. Методика розкопок поселень і городищ. Методика розкопок курганів.

11. Розподіл балів, які отримують студенти

БАЛИ	ПОЯСНЕННЯ
5	Теоретичні питання, винесені на розгляд, засвоєні у повному обсязі; на високому рівні сформовані необхідні компетентності; всі навчальні завдання, передбачені планом заняття, виконані в повному обсязі. Під час заняття продемонстрована стабільна

	активність та ініціативність.
4	Теоретичні питання, винесені на розгляд, засвоєні у повному обсязі; в основному сформовані необхідні практичні навички та вміння; всі передбачені планом заняття навчальні завдання виконані в повному обсязі з неістотними неточностями. Під час заняття продемонстрована ініціативність. Відповіді на теоретичні питання без власних висновків
3	Теоретичні питання, винесені на розгляд, у цілому засвоєні; практичні навички та вміння мають поверхневий характер, потребують подальшого напрацювання та закріплення; навчальні завдання, передбачені планом заняття, виконані, деякі види завдань виконані з помилками, не опрацьовано додаткових джерел.
2	Теоретичні питання, винесені на розгляд, засвоєні частково, прогалини у знаннях не носять істотного характеру; практичні навички та вміння сформовані недостатньо; більшість навчальних завдань не виконано, деякі з виконаних завдань містять істотні помилки, які потребують подальшого усунення.
1	Студент не готовий до заняття, не знає більшої частини програмного матеріалу. Відсутнє розуміння основного змісту теми. Зробив несуттєве доповнення.
0	Відсутність на занятті

Критерії та порядок оцінювання результатів навчання

90 -100 балів – **високий** рівень знань,

повне оволодіння програмовим матеріалом,

творчий виклад тем курсу, сформовані очікувані компетентності.

75 – 89 балів – **середній** рівень знань,

середнє оволодіння програмовим матеріалом,

аргументований виклад тем курсу, сформовані очікувані компетентності.

60 – 74 балів – **достатній** рівень знань,

достатнє оволодіння програмовим матеріалом,

репродуктивний виклад тем курсу, частково сформовані очікувані компетентності.

0 – 59 балів – **низький** рівень знань,

низький рівень оволодіння програмовим матеріалом,

фрагментарний вклад тем курсу, сформовані деякі компетентності.

Шкала оцінювання за шкалою ECTS

За шкалою КОГПА	За національною шкалою	За шкалою ECTS
90-100	«відмінно»	A(«відмінно»)
85-89	«добре»	B(«дуже добре»)
75-84		C(«добре»)
65-74	«задовільно»	D(«задовільно»)
60-64		E(«достатньо»)
35- 59	«незадовільно»	FX(«незадовільно з можливістю повного складання»)
1-34		F(«незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни»)

12. Методичне забезпечення

Комплексна програма курсу для студентів академії. Авторський посібник.

13. Рекомендована література

Основна

1. Скакальська І. Археологія. Навчально- методичний посібник. Київ, 2018.
2. Залізник Л. Л. Стародавня історія України. Київ: Темпора, 2019.
3. Археологія України: Курс лекцій: Навч. посібник / Л. Л. Залізник, О. П. Моця та ін.; за ред. Л. Л. Залізника. Київ: Либідь, 2005. 504 с. [Електронний варіант]. Режим доступу: <http://arheologija.ru/vstup-do-arheologiyi/>
4. Винокур І.С. Археологія України: Підручник. Тернопіль: Навчальна книга «Богдан», 2004.
5. Матюшин Г.И. Археологический словарь. Москва, 1996.
6. Словник-довідник з археології. К.: Наукова думка, 1996.
7. Чмихов М.О. Археологія та стародавня історія України: Курс лекцій. К: Либідь, 1992.
8. Видатні та маловідомі археологи України (Біографічні нариси) / Уклад. В. А. Рудий. Львів, 2007. 324 с.
9. Кучинко М. Археологія Волині. Луцьк, 2005.
10. Моця О. П. Ріки в історії русів. Київ, 2017. 108 с.

Допоміжна:

11. Кравченко А. Е. (ред.) Хотівське городище (новітні дослідження). Київ, 2017. 162 с.
12. Козак Д. Н. Етюди давньої історії України. Київ, 2010. 184 с.
13. Лесков О. М. Могильник білозерської культури біля с. Широке. Львів, 2019.
14. Археологія : Для дітей середнього шкільного віку / Авт. – упорядник Т. Е. Єрмановська. Харків, 2005. 319 с.
15. Охріменко Г. В. Волинська неолітична культура. Луцьк, 2001.
16. Давня історія України. – В 2-х т. / Головний редактор П. П. Толочко. К.: «Либідь», 1994.
17. Михайлова Н. Р. Культ оленя у стародавніх мисливців Європи та народів Північної Азії. Київ, 2017.
18. Плохій С. Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності. Друге видання. Харків, 2018. 494 с.
19. «АРХЕОЛОГІУМ». Матеріали археологічної конференції для дітей шкільного віку та студентів перших курсів вищих навчальних закладів. Том. II. Харків: Майдан, 2020. 72 с

14. Інформаційні ресурси

1. Інститут археології НАН України. Режим доступу: <http://www.nas.gov.ua/UA/Org/Pages/default.aspx?OrgID=0000237>
2. Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Історія та археологія». Режим доступу: http://www.dnu.dp.ua/docs/visnik/fistor/program_566697a34231f.pdf
3. Сайт «Історична Волинь». Режим доступу: <http://istvolyn.info>
4. Спілка археологів України: <http://vgosau.kiev.ua/>
5. Археологічний вісник. Режим доступу: http://av.zrc-sazu.si/Si/AV_seznam.html
6. Науково-дослідний центр «Рятівна археологічна служба». Режим доступу: <http://www.ras.gov.ua/>